

Nye tall om ungdom

Skandinaviske ungdommers tillit til samtid og framtid

Lihong Huang
Forsker I
NOVA, OsloMet – storbyuniversitetet
lihong.huang@oslomet.no

Jonas Lieberkind
Lektor i pædagogisk sociologi
Aarhus universitet, Danmark
lieberkind@edu.au.dk

Jens Bruun
Lektor i komparativ pædagogik
Aarhus universitet, Danmark
jebr@edu.au.dk

Cecilia Arensmeier
Lektor i statskunskap
Örebro universitet, Sverige
cecilia.arensmeier@oru.se

Ungdoms syn på sin samtid og sin framtid gir oss informasjon om deres bilde av samfunnet, og i denne artikkelen beskrives 14-åringers oppfatninger gjennom ICCS-studien fra Danmark, Norge og Sverige. På en side beskriver artikkelen de unges institusjonelle tillit og mellom-menneskelige tillit, og på en annen side beskrives deres oppfatning av framtiden og dens utfordringer og problemer, både når det gjelder samfunnets framtid i Europa og verden, og egne framtidsutsikter til arbeid og andre muligheter. Framstillingen er først og fremst beskrivende, og vi undersøker både i hvilken grad de skandinaviske ungdommene skiller seg fra ungdommer i andre deler av verden, og om det er likheter og forskjeller mellom skandinaviske land. Ved å sammenligne med tidligere undersøkelsesresultater ser vi dessuten på utviklingen i de unges oppfatninger over tid.

Nøkkelord:

Institusjonell tillit, mellom-menneskelig tillit, syn på framtid, 14-åringer, ICCS 2016.

INNLEDNING: UNGDOM OG DET POLITISKE FELLESSKAPET

Danmark, Norge og Sverige deltok i The International Civic and Citizenship Education Study i både 2009 og 2016 (ICCS 2009, ICCS 2016). ICCS-undersøkelsene har som formål å studere hvordan skolesystemer over hele verden forbereder unge mennesker til deres kommende liv som borgere i det politiske fellesskapet. Undersøkelsene har fokus på en lang rekke ulike aspekter ved elevenes kunnskaper og ferdigheter, holdninger, verdier og handlinger, i relasjon til samfunn, politikk og demokrati. Fokuset dveler både ved deres aktuelle liv som skoleelever og deres aktuelle og framtidige liv som samfunnsborgere. Et av de mest markante funnene fra ICCS 2016-studien viser at elevene fra nettopp Danmark, Norge og Sverige har særlig stor kunnskap om og forståelse for det politiske samfunns demokratiske karakteristikk.

Å være og bli en medborger i et demokratisk fellesskap forutsetter også at man har tro på seg selv som et politisk subjekt (Bandura 1997; Campbell, Gurin og Miller 1954), at man har tillit til samfunnet (Putnam, Leonardi og Nanetti 1994) og til verdenen som omgir en (Norris 1999). Det er også avgjørende for den enkeltes politiske dannelse at man setter lit til sitt framtidige liv og til utviklingen i lokalsamfunnet og i verden ellers. Stor kunnskap om og forståelse for demokratiets prinsipper kan ikke isoleres; de må nødvendigvis suppleres med og understøttes av en åpen, autonom og tillitsfull innstilling til samfunnet. En grunnleggende dimensjon ved et demokratisk samfunn er dermed at borgerens tillit til seg selv, omverden og framtiden reflekterer den åpenhet, selvstendighet og kapasitet som er en forutsetning for å etablere og utvikle det politiske fellesskapet.

Denne artikkelen ønsker å belyse en bestemt side av de skandinaviske elevenes forutsetninger og kapasitet til å være, bli og handle som en politisk engasjert demokratisk borger. To perspektiver blir kombinert i artikkelen. For det første undersøker vi de unges syn på henholdsvis samtiden og framtiden. I et samtidsperspektiv ser vi på elevenes tillit til det politiske systemet og til andre mennesker. Framtidsperspektivet undersøkes ved å analysere ungdommenes syn på verdens og Europas framtid, og deres egne individuelle framtid. For det andre ser vi på ungdommenes forskjellige oppfatninger på kollektivt nivå og på mellom-menneskelig nivå. Den tematiske strukturen vises i figur 1. Strukturen gjenspeiler at både et individuelt og et systemisk perspektiv er implisitt i definisjonen av det å være borger.

Figur 1. Artikkelenes tematiske struktur

	Samtid	Framtid
Stat- og systemnivå	1. Tillit til politiske institusjoner (institusjonelle tillit)	3. Verdens framtid 4. Europas framtid
Sivilsamfunn og individuelt liv	2. Tillit til andre mennesker (mellom-menneskelig tillit)	5. Muligheter i egen framtid
Sammenheng mellom samtid og framtid	6. Stor tillit, lite tillit og syn på framtiden	

Selve borgerbegrepet uttrykker dette doble perspektivet, fordi borgeren både kan ses som individ og som en del av det politiske fellesskapet (Turner 1990). Forholdet mellom individ og fellesskap kan ta mange former, da det kan være (og oppfattes som) mer eller mindre harmonisk og som mer eller mindre konfliktfullt. Derfor antar vi heller ikke at synet på verden og oppfatningen av andre mennesker står i entydig relasjon til hverandre. Ikke desto mindre må man tro at oppfatningen av dagens samfunn kan bety noe for oppfatningen av andre mennesker (og omvendt). I tillegg kan man anta at tilliten til det politiske system (institusjonell tillit) og til andre mennesker (generalisert tillit) kan påvirke graden av optimisme i henhold til kollektive og individuelle livsmuligheter på forskjellige måter (Valeeva 2016). I denne artikkelen har vi valgt å bruke begrepet «mellom-menneskelig tillit» om tillit til folk flest, det som i faglitteraturen ofte betegnes som «generalisert tillit» (se f.eks. Valeeva 2016).

Artikkelen har som hensikt å se på ungdommenes holdninger til sin samtid og framtid som delementer i deres innstilling, beredskap, oppfatning og samlede forståelse for å bli en del av et politisk fellesskap. I den forbindelse spiller sammenligninger både med andre land, og de skandinaviske landene seg imellom, en stor rolle for å kunne tydeliggjøre om de skandinaviske landene ligner eller avviker fra de andre landene.

I denne artikkelen bruker vi data fra ICCS-studien fra 2009 og 2016 for å se på ungdommenes oppfatning om sin egen samtid. Resultatene vedrørende samtidssynet stammer fra en rekke spørsmål om elevenes tillit til institusjoner og til andre mennesker (med svaralternativene «fullstendig» tillit, «ganske mye», «litt» og «ikke i det hele tatt»). Elevenes framtidssyn ble undersøkt gjennom tre typer spørsmål i ICCS 2016: (1) spørsmål om verdens framtid, av typen «i hvilken grad tror du de følgende problemene er en trussel for verdens framtid?» (med svaralternativene «i stor grad», «i noen grad», «i liten grad» og «ikke i det hele tatt»); (2) spørsmål angående Europas framtid, som «hvor sannsynlig tror du det er at Europa ser slik ut om ti år» (med svaralternativene

«svært sannsynlig», «sannsynlig», «usannsynlig» og «svært usannsynlig»); (3) spørsmål om elevenes egen framtid, som «hvor sannsynlig mener du det er at framtida di vil se slik ut?» (med svaralternativene «svært sannsynlig», «sannsynlig», «usannsynlig» og «svært usannsynlig»).

RESULTATER

Den følgende delen av artikkelen presenterer elevenes syn på samtiden, i form av tillit til politiske samfunnsinstitusjoner, mennesker generelt, og elevenes oppfatning av verdens, Europas og deres egen framtid.

1: Tillit til det politiske fellesskapets institusjoner – status og utvikling

Resultater fra ICCS 2016 viser at tilliten til overordnede samfunnsinstitusjoner som regjering og domstol generelt er høy i de skandinaviske landene (Schulz mfl. 2018): Tabell 5.15, Tabell 5.16). I alle de skandinaviske landene er tilliten til institusjonene høyere enn det internasjonale gjennomsnittet (se tabell 1).

Innen Skandinavia finner vi både forskjeller og likheter. De danske elevene uttrykker generelt å ha lavere tillit til nasjonalforsamlingen, regjeringen og politiske partier enn både de norske og svenske. Omvendt er de danske elevenes tillit til rettsvesenet den høyeste i Skandinavia. Imidlertid ligger de danske elevene over det generelle gjennomsnittet for alle andre deltakerland, så i en større kontekst finner vi en klar likhet med Norge og Sverige.

På tross av den klare nivåforskjellen mellom Skandinavia og de øvrige landene, foreligger det likevel noen markante internasjonale likhetstrekk. Når vi sammenligner elevenes svarfordelinger i ICCS 2009 og 2016 (tabell 1) finner vi en generell økning i tilliten til de overordnede samfunnsinstitusjonene blant studiets deltakerland. I den internasjonale sammenligningen har elever fra 8. klasse tilsynelatende fått mer tillit til en rekke av samfunnets viktigste institusjoner fra 2009 til 2016. Til tross for at de skandinaviske landene uttrykte større tillit til disse institusjonene enn elevene fra andre land allerede i 2009 finner vi en fortsatt positiv trend, særlig i Norge og Sverige, mens situasjonen i Danmark samlet sett er uforandret.

Det finnes noen unntak når det gjelder utviklingen i skandinavisk kontekst. De norske elevene har hatt klart størst økning i tillit til regjeringen og Stortinget. For øvrig kjennetegner det også de norske elevene at de har signifikant fremgang på alle de undersøkte områdene. De svenske resultatene viser også fremgang på alle de fire områdene – hvorav kun tre er signifikante.

Utviklingen i Danmark har vært mindre entydig. De danske elevenes tillit til politiske partier viser et signifikant fall på 4,1 prosentpoeng fra 2009 til 2016. Vi kan likevel konstatere at også danske elever samlet sett uttrykker den samme eller svakt økende tillit til samfunnets bærende institusjoner i 2016 som i 2009, men altså ikke samme klart positive utvikling som i Norge og Sverige (og gjennomsnittet for de øvrige landene).

Tabell 1. Elevenes tillit til samfunnsinstitusjoner i Danmark, Norge og Sverige 2009 og 2016 (Andel «fullstendig» og «ganske mye»).

	2016	2009	Forskjell 2009–2016
Regjeringen i ditt land			
Danmark	74	72	+1,5
Norge	79	67	+11,5*
Sverige	79	73	+5,7*
Internasjonalt gjennomsnitt [^]	67	63	+4,3*
Storting/Folketing/Riksdag			
Danmark	66	66	-0,6
Norge	77	69	+8,5*
Sverige	79	72	+6,9*
Internasjonalt gjennomsnitt [^]	62	56	+5,3*
Rettsvesen/domstol			
Danmark	84	79	+5,0*
Norge	76	71	+4,4*
Sverige	82	79	+3,4*
Internasjonalt gjennomsnitt [^]	71	68	+3,6*
Politiske partier			
Danmark	52	56	-4,1*
Norge	56	52	+4,5*
Sverige	61	60	+0,9
Internasjonalt gjennomsnitt [^]	46	42	+4,1*

[^]ICCS' gjennomsnitt for de land som deltok både i 2009 og 2016 (Schulz mfl 2010, Schulz mfl 2018)

'+' betyr en økning i prosentpoeng, '-' betyr en nedgang i prosentpoeng.

*Forskjell i prosentpoeng som er signifikant på 0,05-nivå.

De skandinaviske velferdsmodellene er i høy grad betinget av at befolkningen har stor tillit til de politiske institusjonene (Bergh og Bjørnskov 2011). Resultatene fra ICCS 2016 indikerer at kommende generasjoner har stor tillit til systemet og at denne tilliten, som i andre land, stadig styrkes. Disse resultatene er interessante på mange måter. Ikke minst i lys av den utbredte oppfatningen at demokratiske samfunn i Europa opplever en økende mangel på tillit til bærende samfunnsinstitusjoner, og hvor den manglende tillit anses som en slags forklaring på stigende tilslutning til forskjellige protestpartier eller

såkalte populistiske partier. Interessant nok er de unges tillit til institusjonene stigende fra 2009 til 2016.

2: Mellom-menneskelig tillit

Når man interesserer seg for hvilke muligheter, forutsetninger og interesser ungdommer har i å delta i det politiske fellesskapet, er det avgjørende å være oppmerksom på at dette fellesskapet også utspiller seg i mellom-menneskelige relasjoner. Det vedrører altså ikke bare borgernes relasjoner til de klassiske politiske institusjonene. Et innledende spørsmål er derfor om de skandinaviske elevene demonstrerer samme høye nivå av mellom-menneskelig tillit når man sammenligner med andre land.

Hvis man sammenligner elevenes tillit til folk flest i de skandinaviske landene med det internasjonale gjennomsnittet, så plasserer de tre landene seg bemerkelsesverdig nok på tre forskjellige måter – henholdsvis over, på, og under ICCS' gjennomsnitt (se tabell 2). Dette er med andre ord helt forskjellig fra de foregående resultatene om tillit til institusjoner, hvor de skandinaviske landene på tross av visse forskjeller plasserte seg klart over de internasjonale gjennomsnittene. Landene skiller seg med andre ord fra hverandre når det gjelder elevenes mellom-menneskelige tillit.

Resultatene ses i form av prosentfordelinger i tabell 2 nedenfor. I alle tre landene er tilliten til andre mennesker lavere enn den gjennomsnittlige tilliten til institusjoner, men som antydnet er der ganske store variasjoner. Først og fremst har de danske elevene mer tillit til andre mennesker enn både de norske og svenske elevene har. Det er en betydelig variasjon mellom landene i andelen positive svar, fra 43 prosent i Norge til 65 prosent i Danmark. Resultatet fra Danmark ligger 12 prosentpoeng over ICCS' gjennomsnitt, de svenske elevene ligger få prosentpoeng over ICCS' gjennomsnitt, mens de norske elevene ligger 10 prosentpoeng under det internasjonale gjennomsnittet. Spesielt forskjellen mellom Norge og Danmark er påfallende, ikke minst med tanke på at de norske elevene utviste høyere grad av tillit til det politiske system enn elevene i Danmark. Hvis man som eksempel ser på forskjellen i tillit til henholdsvis den nasjonale regjeringen og mennesker generelt, så er forskjellen i Danmark kun på 9 prosentpoeng, mens den i Norge er på 36 prosentpoeng. Sverige plasserer seg midt imellom med en forskjell på 23 prosentpoeng. Dette viser at det på tross av en rekke skandinaviske likhets-trekk også er noen ganske markante forskjeller i elevenes samlede muligheter, forutsetninger og interesser i å delta i samtidens politiske fellesskap. Det er

vanskelig å forklare hvorfor graden av tillit til andre mennesker viser de nevnte forskjellene, men interessant nok finner vi også likheter der.

Tabell 2. Danske, norske og svenske elevers tillit til folk flest (svarprosent for «fullstendig» eller «ganske mye»).

	2016	2009	Forskjell 2009–2016
Danmark	65	69	-4*
Norge	43	48	-6*
Sverige	56	67	-11*
^ICCS' gjennomsnitt for de land som deltok både i 2009 og 2016	53	58	-5*

^Schulz mfl. 2018 og Schulz mfl. 2010; ICCS 2016 data. '-' betyr nedgang i prosentpoeng. *Forskjell er signifikant på 0,05 nivået.

Hvis man i stedet for å se på det generelle nivået for mellom-menneskelig tillit fokuserer på utviklingen fra ICCS 2009 til 2016, så kommer det et annet bilde til syne. Det har vært en generell negativ utvikling i graden av mellom-menneskelig tillit, enten man ser på det samlede internasjonale gjennomsnittet eller på resultatene for hvert av de tre landene i Skandinavia. Gjennomsnittet for alle landene i ICCS som har deltatt på begge tidspunktene, har falt 5 prosentpoeng fra ICCS 2009 til ICCS 2016. I Skandinavia viser Sverige den største nedgangen i tillit til mennesker generelt, med et fall på 11 prosentpoeng. Selv om fallet målt i prosentpoeng er størst i Sverige, er den norske nedgangen på 6 prosentpoeng nesten like fremtredende, hvis man alternativt måler fallet i prosent av den tidligere tilslutningen. Dette skyldes at det norske fallet på 6 prosentpoeng skjer fra et allerede betydelig lavere nivå. Dette er i seg selv bemerkelsesverdig, idet denne skandinaviske forskjellen i tillit til andre mennesker ikke er et nytt fenomen i ICCS-studiene. Det er interessant at ICCS 2016 på denne måten gjentar og dermed bekrefter de skandinaviske forskjellene fra 2009.

Det nye elementet her er den felles nedgangen i tilliten til andre mennesker. Med tanke på tilliten til samfunnsinstitusjoner er det et iøynefallende resultat. Det kan også karakteriseres som et nokså overraskende resultat at tilliten imellom mennesker generelt er avtagende. Når man ser en så allmenn tendens kan det tyde på at eventuelle forklaringer ikke knytter seg til de enkelte land. På et område som dette ville man i utgangspunktet snarere forvente at spesifikke nasjonale forhold kunne utløse gitte tendenser, men her er det altså snakk om en bred utvikling i de unges forutsetninger for fellesskap med andre mennesker. Forskning fra Danmark antyder at økt etnisk mangfold i samfunnet kan svekke den mellom-menneskelige tilliten (Dinesen og

Sønderskov 2012), men også at tilliten er dynamisk og påvirkes av folks forventninger og erfaringer (Kongshøj 2018).

Ser man på resultatene samlet, er de mest bemerkelsesverdige resultatene de norske. Her finner vi den klart største økningen i tillit til systemet, samtidig som vi ser den laveste graden av tillit (og en nedgang i tillit) til folk flest. Tilliten til andre mennesker er avtagende i alle tre land, og vi finner samtidig denne trenden generelt i deltakerlandene (Schulz mfl. 2018), så de skandinaviske tendensene er tydeligvis en del av et bredere internasjonalt mønster, hvor unge uttrykker økende tillit til det politiske systemets institusjoner og nedgang i tillit til andre mennesker. Resultatet er på mange måter overraskende, fordi det generelt i samfunnet snakkes mye om tilbakegang i demokratisk tillit, men hvor disse resultatene snarere peker i retning av en høy grad av tillit til det politiske fellesskapets klassiske demokratiske institusjoner. Det politiske fellesskapets problem gjelder altså ikke manglende tillit til institusjonene, men snarere manglende tillit mennesker imellom. Dette er spesielt gjeldende hvis den negative utviklingen i tillit til andre mennesker fortsetter.

3: Elevenes oppfatning av verdens framtid

Dette avsnittet omhandler elevenes syn på verdens framtid, som undersøkes ved å se på hvordan elevene forholder seg til en rekke mulige trusler mot verdens framtid. Sammenlignet med elevene fra de andre deltakerlandene, uttrykker danske, norske og svenske generelt mindre bekymring ovenfor de fleste utfordringer knyttet til globalisering (se tabell 3). Den eneste klare unntaket er klimaendringer, hvor de skandinaviske elevene uttrykker sterkere grad av bekymring enn elevene fra alle andre land. Tabell 3 viser prosentandelen elever i de ulike deltakerlandene/-områdene som «i høy grad» mener at ulike typer problemer utgjør en trussel mot verdens framtid. I gjennomsnitt er det omtrent 10 prosentpoeng flere elever i Skandinavia enn i Europa og Latin-Amerika som mener at klimaforandringer er en trussel mot verdens framtid, kun elevene fra Colombia og Belgia uttrykker sterkere bekymring (Schulz mfl. 2018).

Tabell 3. Andel elever som i stor grad tror at gitte problemer er en trussel mot verdens framtid

	Danmark	Norge	Sverige	Europa^^	Latin-Amerika^	Internasjonalt^
Forurensning	75	76	80	74	83	76
Terrorisme	58	54	51	66	63	66
Vannmangel	54	41	46	61	75	65
Matmangel	50	52	48	61	70	62
Smittsomme sykdommer	46	40	34	56	67	59
Klimaendringer	64	66	68	55	57	55
Fattigdom	41	49	43	51	62	53
Kriminalitet	30	33	28	44	66	50
Voldelige konflikter	27	32	34	42	58	46
Globale finanskriser	33	38	31	41	54	44
Energimangel	35	28	30	38	53	43
Arbeidsledighet	26	28	27	38	49	41
Overbefolkning	39	37	41	38	46	39

^Schulz mfl 2018; ^^Losito mfl. 2018; Høyeste prosentandel i fet skrift.

Denne forskjellen kan fremstå som overraskende, fordi man må anta at trusselen fra klimaforandringer er et velkjent fenomen i alle land. Selv om elevene ikke har blitt bedt om å prioritere mellom de forskjellige truslene, kan svarmønstrene muligvis være litt påvirket av indirekte prioriteringer. Gjennomsnittet for de Latin-Amerikanske landene ligger høyt over de skandinaviske landene på de fleste andre trusselområdene, som for eksempel vannmangel, matmangel, smittsomme sykdommer eller kriminalitet. Muligens viser resultatene at de skandinaviske elevene har mindre kjennskap til omfanget og alvorret av de andre truslene. Uansett hvilke årsaker som ligger bak de forskjellige svarmønstrene er det sikkert at bevisstheten om forskjellige trusler generelt sett er langt større i Latin-Amerika enn i Europa og i Skandinavia.

Globale finanskriser, voldelige konflikter, mangel på energi, kriminalitet og arbeidsløshet opplever de skandinaviske elevene i lavest grad som problematiske. Her ligger de mellom 7 og 13 prosent under det europeiske gjennomsnittet, og vesentlig lavere enn elever fra Latin-Amerika. Arbeidsløshet er den utfordringen som de skandinaviske elevene i aller minst grad mener er et problem. Til sammen 27 prosent av de skandinaviske elevene mener at arbeidsløshet utgjør en utfordring, hvilket er 11 prosent under det europeiske og 22 prosent under det latin-amerikanske gjennomsnittet.

Et kjennetegn ved de skandinaviske elevene er at de først og fremst anser forurensning, klimaforandring og terrorisme som de største utfordringene for verdens framtid. Mer enn 75 prosent av elevene mener at forurensning utgjør

en trussel for framtiden, mens mer enn 50 prosent av elevene mener det samme om klima og om terror. Til tross for flere terrorhendelser i Skandinavia de siste årene, har skandinaviske elever fortsatt laveste svarprosent på spørsmål om terrorisme er en trussel mot verdens framtid, både når der sammenlignes med Europa og Latin-Amerika. Helt generelt har elevene fra Skandinavia forholdsvis enhetlig syn på verdens framtid.

Som indikert ovenfor så må man forvente at de internasjonale forskjellene i elevenes syn på globale trusler reflekterer de forskjellige erfaringene elevene besitter fra de forskjellige nasjonale kontekstene. For å kunne skape en mer avgrenset kontekst har ICCS også undersøkt de europeiske elevenes syn på Europas framtid.

4: Elevenes oppfatning av Europas framtid

Dette avsnittet handler om elevenes syn på framtiden i europeisk perspektiv. Her undersøker vi deres meninger om sannsynligheten for forskjellige utviklingstrekk i framtidens Europa ved å fokusere på åtte forskjellige problematikker og framtidsscenarioer. Tabell 4 viser andelen elever som mener at det er «sannsynlig» eller «svært sannsynlig» at det nevnte framtidsscenarioet vil finne sted. Av de åtte framtidsscenarioene, kan fire av dem kategoriseres som positive, mens fire kategoriseres som negative.

Tabell 4. Andel elever som mener scenariet er «sannsynlig» eller «svært sannsynlig» angående Europas framtid.

	Danmark	Norge	Sverige	Europeisk Gjennomsnitt^^
Det vil være tettere samarbeid mellom de europeiske landene	92	90	86	86
Demokratiet vil være styrket i hele Europa	88	82	82	78
Det vil være mer fred i hele Europa.	71	62	67	64
Det vil være mindre luft- og vannforurensning i Europa	57	50	48	47
Europa vil være mer påvirket av ikke-europeiske statsmakter som Kina, India og USA	79	69	71	67
Terrorisme vil være en større trussel i hele Europa	68	63	60	68
Fattigdom og arbeidsledighet vil øke i Europa	36	57	49	52
Økonomien vil være svakere i alle europeiske land	30	49	37	43

^^Losito mfl 2018. 15 land deltok i den europeiske modulen (basert på data fra ICCS 2016).

Høyeste prosentandel i fet skrift.

Sett under ett viser de skandinaviske elevene en gjennomsnittlig mer positiv forventning til framtiden enn andre europeiske land. Dette gjelder spesielt for Danmark, hvor elevene er mest optimistiske i henhold til alle de positive scenarioene, og samtidig minst pessimistiske i henhold til to av de negative scenarioene. Størst forventning knyttes til tettere europeisk samarbeid og mer demokrati. Mindre forventning er knyttet til mer fred, og minst forventning er knyttet til bedre miljø – omtrent halvparten av elevene har negative forventninger med tanke på sistnevnte. Det er litt ulike prosentnivå i Skandinavia, men de skandinaviske elevene er til gjengjeld enige om prioriteringen. Videre fremgår det at den skandinaviske rekkefølgen samsvarer med den samlede europeiske. Så selv om de skandinaviske elevene generelt er litt mer positive enn gjennomsnittet (spesielt de danske), så avviker de kun litt fra det samlede internasjonale bildet (Losito, Agrusti, Damiani og Schulz 2018). For øvrig avviser litt over 50 prosent av de danske, norske og svenske elevene at vi vil se en positiv utvikling i kampen mot forurensing. Dette betyr at cirka halvparten av elevene oppfatter luft- og vannforurensning i Europa som et negativt scenario.

Resultatene varierer når man ser på elevenes oppfatning av sannsynligheten for de negative framtidsscenarioene, både mellom Skandinavia og Europa, og innad i Skandinavia. Selv om de skandinaviske elevene samlet sett er litt mindre tilbøyelige til å tro at de forskjellige negative scenarioene er sannsynlige, så fremkommer det tydelig at det ikke er enighet. For eksempel oppfatter de norske elevene tre av de fire negative scenarioene som mer sannsynlige enn det europeiske gjennomsnittet, mens det i Sverige og Danmark kun gjelder for et område.

Blant de negative scenarioene anser de skandinaviske elevene det som mest sannsynlig at statsmakter utenfor Europa vil få større innvirkning. Deretter ser elevene terrortrusler som svært sannsynlig. I tillegg deler de den samme relative vurderingen av muligheten for flere fattige/arbeidsløse og svakere økonomi som mindre sannsynlig. Det finnes likevel noen avvik blant disse samstemte svarene. Det mest markante er at norske elever i betydelig større grad (49 prosent i Norge mot 30 prosent i Danmark) mener det er mer sannsynlig at den europeiske økonomien vil bli svakere. Videre mener de norske elevene også i høyere grad enn de danske og svenske at sannsynligheten for mer fattigdom er ganske stor - 57 prosent i Norge mot 36 prosent i Danmark. Det er bemerkelsesverdig at de norske elevene i høyere grad har et negativt bilde av den økonomiske utviklingen, samtidig som det er

interessant at de svenske resultatene plasserer seg midt imellom de norske og danske. De norske resultatene synes å plassere seg i forlengelse av oppfatning av verdens framtid, hvor de norskes syn på den globale økonomien også er avvikende fra Danmark og Sverige. En mulig forklaring på dette kan være at den norske økonomien i svært sterk grad var påvirket av den globale krisen i oljenæringen som startet i 2014 og som medførte stor arbeidsledighet i 2016 da ICCS datainnsamlingen fant sted (Aftenposten 2016), noe som kan illustrere for elevene at det enkelte lands økonomi er svært avhengig av den globale utviklingen.

Et tydelig fellestrekk for alle tre skandinaviske land er at elevene synes det er mest sannsynlig at det vil bli tettere europeisk samarbeid og mer demokrati i Europa i framtiden. Deretter kommer at Europa i økende grad vil bli påvirket av andre statsmakter. På mange måter er de danske, norske og svenske elevenes enighet om Europas utviklingsmuligheter det dominerende bildet. Elevene er også enige om at det mest negative framtidsscenarioet er økt terrortrussel.

4: Elevenes forventninger til sin egen framtid

I tilknytning til de foregående spørsmålene om elevenes syn på Europas framtid, inkluderte ICCS 2016 også spørsmål om deres oppfatning av egne framtidsutsikter. Temaet er inspirert av den høye arbeidsledigheten blant unge mennesker i Europa i etterkant av finanskrisen i 2008 og de påfølgende år. En rekke spørsmål om unges syn på egen framtid ble utviklet, med fokus på arbeid og økonomi. Elevene har dermed blitt bedt om å vurdere ulike framtidsmuligheter, fra «meget sannsynlig» til «slett ikke sannsynlig». I tabell 5 viser vi prosentandeler av elever som har svart «meget sannsynlig» eller «sannsynlig» på disse spørsmålene.

Generelt sett kjennetegnes elevene fra skandinaviske land med en høy grad av optimisme i henhold til egen framtid. Dette gjelder også de andre europeiske landene i ICCS 2016, hvor sum av positive svar typisk ligger på omtrent 90-95 prosent. I Skandinavia er nivået tilsvarende høyt, om ikke enda litt høyere. Danmark ligger høyere enn gjennomsnittene i alle andre europeiske land på alle fem utsagn. Norske elevers svarprosent er høyere på fire av disse. Sverige ligger kun over gjennomsnittet på ett, men svært tett på det europeiske gjennomsnittet på ytterligere tre. Hvis man kun ser på summen av «sannsynlig» og «meget sannsynlig» så er resultatene svært enhetlige innen Skandinavia, i tillegg til å ligge svært tett opp mot de europeiske landenes resultater i sin helhet.

For å kunne fange opp tydeligere forskjeller i elevenes prioriteringer og vurderinger, har vi ønsket å sammenligne de elevene som har svart at et gitt scenario er «svært sannsynlig». Det gjøres i Tabell 5.

Tabell 5. Elevenes svar på utsagn om egen framtid. Prosent.

	Danmark		Norge		Sverige		Europeisk gjennomsnitt ^{^^}
	Svært sannsynlig	Sannsynlig	Svært sannsynlig	Sannsynlig	Svært sannsynlig	Sannsynlig	Svært sannsynlig + sannsynlig
Jeg kommer til å finne meg en fast jobb	67	31	65	33	57	38	95
Jeg kommer til å finne en jobb jeg trives med	64	34	49	48	43	47	91
Jeg kommer til å tjene nok penger til at jeg kan stifte familie	64	34	60	37	53	44	96
Jeg kommer til å ha mulighet til å reise utenlands på ferie	55	43	53	43	44	48	89
Min økonomiske situasjon kommer til å være bedre enn den foreldrene mine har hatt	21	63	22	53	20	48	78

Kilde: ^{^^}Losito mfl. 2018 Tabell 4.8.

De tre landene ligger høyt om man sammenligner med gjennomsnittet for de deltagende europeiske landene. Den skandinaviske typen av velferdsstat (Esping-Andersen 2013) er en faktor som kan spille inn her. For eksempel viser forskning at det sosiale sikkerhetsnettets omfang har betydning for folks subjektive velferd (Valeeva 2016). Det samme mønstret, med de danske elever som de mest optimistiske og de svenske som minst, viser seg på fire av de fem spørsmålene.

Det eneste som avviker fra dette bildet er spørsmålet om elevene vil kunne ha en bedre økonomisk situasjon enn sine foreldre. Her ligger alle tre land på akkurat samme nivå hvis vi sammenligner andelen «svært sannsynlig», og med langt lavere optimisme enn på de øvrige spørsmålene. Dette kan skyldes selve spørsmålet, tatt i betraktning at elever med relativt rike foreldre vil kunne ha vanskeligere for å få bedre økonomi. Dersom vi tar i betraktning også andelen som svarer «sannsynlig», fremstår de svenske elevene som de minst optimistiske også her. I Danmark er den samlede andelen 84 prosent, det internasjonale gjennomsnittet 78 prosent, i Norge 75 prosent og i Sverige 68 prosent som mener det er sannsynlig at de vil få en bedre økonomi enn sine foreldre.

Selv om de fleste elevene forventer å finne fast jobb, så er det stor forskjell på andelen elever som tror det er «svært sannsynlig» at de også vil trives med arbeidet. I Sverige er det 43 prosent, mens det i Danmark er litt mer enn 64 prosent. På tilsvarende vis er de svenske elevene generelt mindre tilbøyelige til at anse det som «svært sannsynlig», at de vil få de andre forskjellige positive mulighetene i sitt eget liv. Når det gjelder oppfatning av egen framtid plasserer de svenske elevene seg dermed annerledes i skandinavisk sammenheng enn vi har sett tidligere, hvor de svenske elevenes oppfatning av verdens og Europas framtid typisk plasserte seg mellom de danske og norske elevene.

5: Kombinasjoner av institusjonell tillit og mellom-menneskelig tillit

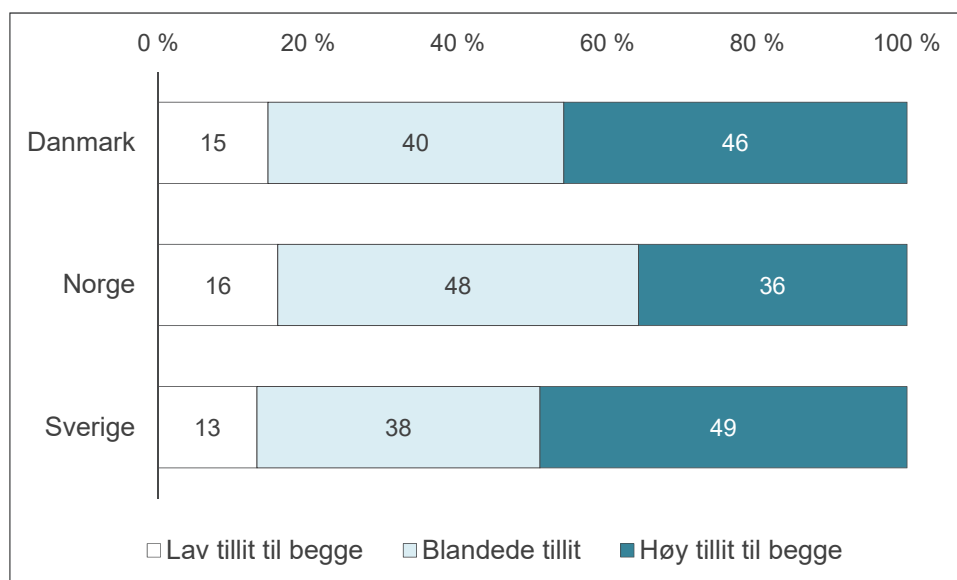
Vi har tidligere beskrevet og sammenlignet elevenes tillit til politiske institusjoner og til andre mennesker som to forskjellige aspekter ved elevenes forhold til det politiske fellesskapet. Imidlertid kan man også interessere seg for hvordan disse kombineres i elevenes måte å forholde seg til omverdenen på. Forskning viser at institusjonelle tillit og mellom-menneskelig tillit har en tendens til å påvirke hverandre; svak tillit til politiske institusjoner henger sammen med svak mellom-menneskelig tillit og omvendt (Schyns og Koop 2010).

Her vil vi beskrive hvordan de to tillitstypene er kombinert av elevene som deltok i ICCS 2016. Vi gjør dette ved å undersøke i hvilken grad av tillit elevene viser til henholdsvis systemet (representert ved spørsmål om nasjonalforsamlingen) og andre mennesker (folk flest)). I beskrivelsen nedenfor definerer vi to grupper som er spesielt interessant for oss: på den ene siden finner vi elever som har høy («fullstendig» eller «ganske mye») tillit til både nasjonalforsamlingen og til folk flest. På den annen side finner vi elevene som har lav («lite» eller «ingen») tillitt til begge. Vi finner også en mellomgruppe med elevene som mindre entydig stoler på ett alternativ, men ikke på en annen (altså en gruppe med blandede tillit).

Figur 2 viser andelen av elevene som har henholdsvis både høy institusjonell og mellom-menneskelig tillit, og andelen som har både lav institusjonell og mellom-menneskelig tillit, samt midtkategorien. Analysene viser at 15 prosent av de skandinaviske elevene hverken hadde tillit til Storting/Folketing/Riksdag eller folk flest. Andelen er størst i Norge og minst i Sverige, dog med beskjedne forskjeller. Videre er det kun en tredjedel av norske elever som både har høy tillit til Stortinget og folk flest, mens nesten halvparten av elevene i Sverige og Danmark har høy tillit til begge. Den største norske gruppen er dermed de elevene som kun har tillit til enten nasjonalforsamlingen

eller til andre mennesker, men ikke til begge eller ingen. Det er med andre ord like utbredt at elevene forholder seg forskjellig til nasjonalforsamlingen enn til andre mennesker, som at de forholder seg likt.

Figur 2. Prosentvis fordeling i elevenes tillit til Storting/Folketing/Riksdag og folk flest i 2016.

Vi skal se nærmere på gruppen elever som uttrykker høy tillit til både storting og folk flest og gruppen med lav tillit til begge. Tabell 6 viser elevenes oppfatning av utsagn om verdens, Europas og egen framtid fordelt i to grupper: en med høy generell tillit og en med lav generell tillit.

Om man ser på sammenhengen mellom elevenes grad av samlet tillit og deres oppfatning av trusler mot verdens framtid som forurensning og klimaendringer, så oppfatter elevene med stor tillit klimaendringer og forurensning i betydelig grad som trusler mot verdens framtid, enn det de med lite tillit gjør. Det samme mønsteret ses i alle tre land. Det kan muligens være overraskende at de elevene med høyest grad av tillit til samtiden samtidig er de elevene som i høyest grad er oppmerksomme på trusler mot verdens framtid. Elevene med mest tillit til politiske institusjoner og til andre mennesker er mest vare på framtidens utfordringer. Det er interessant fordi denne problembekymringen ikke kan forbindes med negativ holdning til det politiske systemet eller andre mennesker.

Tabell 6. Grupper av elever med høy eller lav samlet tillit til nasjonalforsamlingen og folk flest og deres svar på tre av de største truslene for verdens framtid (prosentandel «i stor grad»), Europas og egen framtid (prosentandel «svært sannsynlig»).

	Norge		Danmark		Sverige	
	Høy samlet tillit	Lav samlet tillit	Høy samlet tillit	Lav samlet tillit	Høy samlet tillit	Lav samlet tillit
<i>Trusler mot verdens framtid (Andel «i stor grad en trussel»)</i>						
Forurensning	77	67*	79	66*	83	68*
Terrorisme	52	53	59	57	50	51*
Klimaendringer	68	60*	69	53*	71	59*
<i>Utvikling i Europa om 10 år (Andel «svært sannsynlig»)</i>						
Det vil være tettere samarbeid mellom de europeiske landene	28	15*	28	17*	33	24*
Demokratiet vil være styrket i hele Europa	20	14*	22	12*	25	22*
<i>Min egen framtid (Andel «svært sannsynlig»)</i>						
Jeg kommer til å finne meg en fast jobb	70	54*	74	55*	62	52*
Min økonomiske situasjon kommer til å være bedre enn den foreldrene mine har hatt	21	21	21	22	20	26*
Jeg kommer til å finne en jobb jeg trives med	54	41*	70	56*	47	38*
Jeg kommer til å ha mulighet til å reise utenlands på ferie	58	42*	59	46*	48	36*
Jeg kommer til å tjene nok penger til at jeg kan stifte familie	64	49*	71	56*	58	42*

*Forskjellen i prosentpoeng er signifikant på 0,05-nivå.

Når vi ser på sammenhengen mellom graden av samlet tillit og synet på samarbeid og demokrati i Europa, finner vi at elever med høy samlet tillit også har høyere tillit til positiv utvikling i Europa. Resultatene i de tre skandinaviske landene er svært ensartede, både når det gjelder nivå og forskjeller mellom de to gruppene. Dette er kanskje mindre overraskende enn de tidligere svarene på truslene mot verdens framtid. Vi kan si at disse fenomenene til en viss grad i seg selv er avhengig av mellom-menneskelig tillit og samarbeid mellom institusjoner på tvers av landegrensar.

Resultatene viser som sagt også det motsatte - at elevene med stor tillit er de mest kritiske og problembevisste. Samlet sett peker resultatene i retning av at de mest problembevisste elevene samtidig er de mest framtidsoptimistiske i konteksten av europeisk utvikling.

Når man ser på sammenhengen mellom den samlede tilliten til nasjonalforsamling og folk flest, og ungdommenes egne framtidsutsikter, er likheten

mellom de tre skandinaviske landene også tydelig. Elever som har høy grad av samlet tillit, er i betydelig grad mer optimistiske når det gjelder sin egen framtid, enn de som har lav samlet tillit til det demokratiske systemet og andre mennesker. Det eneste unntaket er optimismen når det gjelder å kunne tjene mer penger enn sine foreldre, hvor gruppene med stor og lite tillit er nesten identiske i alle tre land og på tvers av de tre landene. Forskjellene mellom de to gruppene er for øvrig ganske store, noe som antyder at et positivt syn på det demokratiske systemet og folk flest har en viss betydning for elevenes positive oppfatning av egne framtidige muligheter i samfunnet. På den annen side har ganske store andeler av elevene uten tillit til systemet og andre mennesker likevel også et positivt syn på sin egen framtid. Her er det viktig å huske på at denne gruppa med 'lav' tillit er betydelig mindre enn gruppa med 'høy' tillit, så de relativt høye prosenttallene for den gruppa med 'lav' tillit svarer i realiteten til svært små andeler av elevene.

Selv om de skandinaviske landene kjennetegnes ved generelt ganske positive oppfatninger av det politiske systemet, andre mennesker og verdens og ens egen framtid, så viser resultatene samtidig at det finnes en minoritet av elevene i alle tre land som har betraktelig mindre tillit til systemet og andre mennesker, som i langt mindre grad er optimistiske for sin egen framtid, og som ser mindre positivt på utviklingen av samarbeid og demokrati i Europa. For øvrig illustrerer resultatene også at det ikke nødvendigvis er en direkte sammenheng mellom de forskjellige typer av tillit til samtiden og de forskjellige framtidsperspektivene.

AVSLUTNING

I sammenlignende studier av institusjonell og mellom-menneskelig tillit blant voksne, er alle de nordiske landene vanligvis på toppen (Andreasson 2017) og undersøkelser av forskjeller mellom land eller regioner peker på at økonomisk likestilling og kvalitet på offentlige institusjoner har en positiv påvirkning på mellom-menneskelig tillit i de nordiske landene (Bäck 2011; Rothstein og Charron 2015). Det er et bemerkelsesverdig resultat av ICCS 2016 at vi ser en felles tendens blant ungdom i alle tre skandinaviske land sammenlignet med 2009; nedgang i tillit til folk flest, men høy tillit til samfunnsinstitusjoner. Samtidig finnes det store forskjeller mellom skandinaviske land hvor de norske elevenes tillit til folk flest er lavest og de danske elevenes tillit er blant de høyeste i internasjonale sammenligninger både i ICCS 2009 og 2016 (Schulz mfl. 2010; Schulz mfl. 2018).

Samlet sett er skandinaviske ungdommer mindre bekymret for framtiden enn ungdommer i andre ICCS-deltakerland. Likevel er de ganske bekymret for flere av verdens utfordringer. Ungdommenes framtidssyn fremstår dermed som en kombinasjon av optimisme om sin egen framtid og en utbredt bevissthet om forskjellige globale problemer. Dette kan muligens fortolkes som et tegn på at ungdommenes positive vurdering av sine framtidsutsikter er et uttrykk for tillit til at systemet vil sørge for de relevante samfunnsmessige rammebetingelser for deres individuelle liv. Samtidig kan kanskje den stadig høye tilliten til sentrale samfunnsinstitusjoner - som også synes å styrkes over tid – være et tegn på at det blant ungdommene finnes en tro på at det er disse institusjonene og de folkevalgte som er best egnet til å takle problemene.

Mer generelt viser resultatene at de skandinaviske elevene i en internasjonal kontekst ofte plasserer seg relativt likt i forhold til de i andre ICCS-land. Man kan godt påstå at de skandinaviske elevene viser en form for ‘skandinavisk innstilling’. Samtidig er utviklingen i ungdommenes holdninger markant like på tvers av land og regioner internasjonalt, og de skandinaviske landene følger den dominerende tendensen til mindre tillit til andre mennesker kombinert med økende tillit til samfunnsinstitusjoner.

I en bredere sammenheng er disse resultatene både interessant og overraskende. I vår egen samtid er det en allmenn holdning at tillit til demokratiske institusjoner og europeisk samarbeid er under stort press. Resultatene fra ICCS-studien peker på at denne aldersgruppens i stor grad uttrykker tillit til institusjonene i det etablerte demokratiet både i de enkelte landene og i internasjonale sammenhenger, som et svar på framtidens utfordringer. Skandinaviske elever med høy tillit til både samfunnsinstitusjoner og andre mennesker har samtidig en klar tendens til å ha en høyere bevissthet på europeiske og globale utfordringer. Det kan også uttrykkes omvendt: å være oppmerksom på framtidens problemer er knyttet til økt tro på demokratiske institusjoner og internasjonalt samarbeid.

Om artikkelen:

Artikkelen er et resultat av det nordiske samarbeidet om ICCS 2016. Aarhus Universitet og Skolverket har hatt ansvar for ICCS-studien i henholdsvis Danmark og Sverige, mens det er Utdanningsdirektoratet som har finansiert arbeidet i Norge. Forfatterne vil takke Eli Ramsvik Melby (NOVA) for oversettelser og harmonisering av språk i artikkelen, og TFU-redaktørene for konstruktive kommentarer og forslag til tidligere versjoner av artikkelen

REFERANSER

- Aftenposten (2016). Oljekrisen har ført til 25 000 færre arbeidsplasser. Nedlastet 22.06.2018 fra <https://www.aftenposten.no/okonomi/i/vQwggw/Oljekrisen-har-fort-til-25000-farre-arbeidsplasser>.
- Andreasson, U. (2017). *Tillid–Det nordiske guld*: Nordic Council of Ministers.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. New Yourk: W. H. Freeman.
- Bergh, A. & C. Bjørnskov (2011). Historical trust levels predict the current size of the welfare state. *Kyklos*, 64(1): 1–19.
- Bäck, M. (2011). Socialt kapital och politiskt deltagande i Europa. Åbo: Åbo Akademi.
- Campbell, A., G. Gurin & W.E. Miller (1954). *The voter decides*. Evanston, III: Row, Peterson & Co.
- Dinesen, P. T. & K. M. Sønderkov (2012). Trust in a time of increasing diversity: On the relationship between ethnic heterogeneity and social trust in Denmark from 1979 until today. *Scandinavian Political Studies*, 35(4): 273–294.
- Esping-Andersen, G. (2013). *The three worlds of welfare capitalism*. Hoboken: Wiley.
- Kongshøj, K. (2018). Acculturation and Expectations? *Nordic Journal of Migration Research*, 8(1): 35–46.
- Losito, B., G. Agrusti, V. Damiani & W. Schulz (2018). *Young People's Perceptions of Europe in a Time of Change: IEA International Civic and Citizenship Education Study 2016 European Report*. Amsterdam: International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).
- Norris, P. (1999). *Critical citizens: Global support for democratic government*. New York: Oxford University Press..
- Putnam, R. D., R. Leonardi & R. Y. Nanetti (1994). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.

Rothstein, B. & N. Charron (2015). Social tillit i Europas regioner. I Bernitz, U., L. Oxelheim & T. Persson (red.): *Välfärdsgapet: EU:s sociala utmaning*. Stockholm: Santérus Förlag.

Schulz, W., J. Ainley, J. Fraillon, D. Kerr & B. Losito (2010). *ICCS 2009 International Report: Civic Knowledge, Attitudes, and Engagement among Lower-Secondary School Students in 38 Countries*. Amsterdam: International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).

Schulz, W., J. Ainley, J. Fraillon, B. Losito, G. Agrusti & T. Friedman (2018). *Becoming citizens in a changing world: IEA International Civic and Citizenship Education Study 2016 international report*. Amsterdam: International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA).

Schyns, P. & C. Koop (2010). Political distrust and social capital in Europe and the USA. *Social Indicators Research*, 96(1): 145–167.

Turner, B. S. (1990). Outline of a Theory of Citizenship. *Sociology*, 24(2): 189–217.

Valeeva, R. F. (2016). Does Variation in the Extent of Generalized Trust, Individual Education and Extensiveness of Social Security Policies Matter for Maximization of Subjective Well-Being? *International Journal of Research in Education and Science*, 2(2): 371–378.

ABSTRACT

Trust in the contemporary society and future projections among Scandinavian youth Using data from the International Civic and Citizenship Education Study, ICCS 2016, the article compares the views of 14-year-olds in Denmark, Norway and Sweden. We analyze and compare young people's trust in political and social institutions and in people in general, as well as the young people's views on threats and challenges for their future. The presentation of results is mainly descriptive with the attention to show similarities and differences among Scandinavian youths and in comparison with young people in other parts of the world. The level of general trust in other people has declined in all three countries since ICCS 2009. Compared to other countries, Scandinavian adolescents express greater trust in institutions, lower concern for threats of different kinds and greater optimism about their own future. High-trusting youths are the most optimistic about their own future, but they are on the other hand in some respects more worried about future threats.

KEYWORDS:

Institutional trust, generalized trust, views on the future, ICCS, Scandinavia.